

Svenske gæstearbejdere i København 1850–1914

Af Rich. Willerslev

»Den svenskfødte befolkning (i København) er steget fra 4.293 i 1870 til 11.545 i 1885 eller lige så meget som indbyggertallet i en middelstor svensk by. Kun en ottendedel af de svenske byer har et større folketal end den svenske koloni i København. Syv-ottendedele et ringere«. Ordene er Marcus Rubins i en kommentar til den københavnske folketælling i 1885.¹ I dette år udgjorde den fremmedfødte befolkning i København 8,1 pct af byens folketal, og heraf tegnede svenskerne eller rettere de svenskfødte sig for lidt over halvdelen, nemlig 4,1 pct. Disse 4,1 pct lyder måske umiddelbart ikke af så meget, men procentens opsigtsvækkende størrelse bliver sat i relief, hvis den sammenlignes med antallet af fremmedfødte i København i dag. Den 1. juli 1976 tegnede hele den i udlandet fødte befolkning sig for 5,4 pct af samtlige indbyggere i hovedstadsområdet,² og af disse 5,4 pct udgjorde de egentlige fremmedarbejdere kun en brøkdel, hvorimod man uden større overdrivelse kan henregne de ovennævnte 4,1 pct svenskere i 1885 til denne kategori.

Det står klart, at et så kraftigt kontingent af udenlandske arbejdere dengang som nu måtte få gennemgribende betydning for arbejdsmarkedet og medføre en række sociale problemer. At fremdrage træk af denne problematik samt et forsøg på at redegøre for den svenske indvandringens størrelse og struktur mellem 1850 og 1914 er et hovedsigte for nærværende artikel.

Mere eller mindre midlertidig indvandring fra Sverige til Danmark var også før 1850 et velkendt fænomen. Der tænkes her på de

navnlig under lavstiden traditionelle håndværkervandring,³ men denne indvandring synes fra omkring 1840 at have fået en ny dimension, idet der til indvandringen af håndværkssvende sluttede sig en stadig større gruppe af almindelige arbejdere og tjenestefolk, samtidig med at det væsentligste for håndværkerne ikke længere var at supplere deres uddannelse ved en udenlandsrejse, men undgå fattigdommen i Sverige⁴ og opnå en højere lønnet beskæftigelse bl.a. i København.

Et af de første vidnesbyrd om en indvandring af arbejdsmænd til København er indkaldelsen af svenske arbejdere ved anlægget af København-Roskildebanen. Svenske arbejdere til dette foretagende blev rekrutteret af en vis hr. Palm i Malmø gennem annoncering i aviserne og kundgørelser i eller på kirker. Mellem 21. oktober og 2. november 1845 ansattes således 136 svenske arbejdere, ganske overvejende jordarbejdere, men her ud over også enkelte håndværkere som murere og svejsere.⁵ Men indvandringen i 1840'erne var ikke begrænset til jernbanearbejdere alene. I de såkaldte femårsberetninger om lene-nes tilstand, som blev offentliggjort af de svenske lensmyndigheder, omtales den svenske udvandring bl.a. til København første gang i 1848. I beretningen for Halland hedder det, at der var udflyttet en mængde arbejdsfolk til Danmark. »Selv blandt de yngre kvindfolk har udflytningslysten til København og Helsingør grebet om sig, og der får de oftest plads, i særdeleshed i begyndelsen, da deres krav er beskedne og måske mindre end i

Richard Willerslev, f. 1915, dr. phil., seminarielæktor, forskningsstipendiat, tilknyttet Økonomisk historisk institut, Københavns Universitet.

1. Statistisk Tabelværk til Københavns Statistik nr. 8, s. 15.

2. På grundlag af Statistisk Tabelværk V 1979, tabel 12.

3. N. Widmer: Svenskerne i Köpenhamn 1911, s. 18 f. H. Søgaard: Håndværkerlavene i Århus 1940, s. 193, 198 ff.

4. O. Lundsjö: Fattigdomen på den svenska landsbygden under 1800-talet. 1975, s. 134 ff, 140 ff.

5. Danske Statsbaner. Korsørbanen. Kasse 311. Journal 1845, 806 (RA. Søkvæsthuset).

almindelighed hos den tjenende klasse«. ⁶ Efter alt at dømme var denne indvandring i 1840erne og 1850erne af beskeden størrelse. Folketællingen i 1850 anførte således, at andelen af svenskere og nordmænd – de to nationaliteter blev slået sammen under een gruppe – udgjorde 2,4 pct af hovedstadens befolkning. En mere massiv indvandring synes, som det vil fremgå af det følgende, først indledt fra 1860ernes slutning, og den holdt sig derefter på et højt niveau til omkring århundredskiftet.

Indvandringen stødte ikke på store forhindringer fra regeringens side. I følge forordningen af 10. december 1828 om håndværkssvendens omflakken skulle de udenlandske håndværkere af politiet forsynes med en vandrebog og andre arbejdere med pas for at kunne indrejse til landet. Lovens forskrifter om pasudstedelsen er meget vage, hvilket måske finder sin forklaring i, at indvandring af arbejdsfolk uden for håndværkernes kreds ikke var noget aktuelt problem. Derimod var bestemmelserne vedrørende udstedelse af vandrebøger ganske detaljerede, og disse bøger skulle bl.a. indeholde en fuldstændig beskrivelse af den rute, som håndværkssvendene skulle følge under deres rejse fra by til by. Det var dem forbudt at tage arbejde på landet.

I 1862 blev paskravet ophævet for udenlandske arbejdsfolk fra Skandinavien og blev totalt afskaffet ved loven om tilsyn med fremmede og rejsende m.m. af 15. maj 1875.

Denne lov kan betragtes som Danmarks første egentlige indvandrerlov i 1800-tallet. Og som sådan må den betegnes som overordentlig liberal. Enhver indvandrer, der var i besiddelse af de obligate legitimationspapirer – for svenskernes vedkommende var det næsten uden undtagelse en eller anden form for præsteattest – og var i besiddelse af tilstrækkelig mange penge til en uges tarveligt ophold fik adgang til det danske arbejdsmarked, når han var registreret af politiet og af dette forsynet med en opholdsbog. ⁷ Denne fungerede

herefter som en slags pas, for så vidt som den ikke skulle fornys ved gentagne indrejser til landet. Opholdsbogen blev udstedt enten ved indrejsen til landet eller på det sted, hvor udlændingen først kom i arbejde. Loven gav imidlertid politiet vidtstrakt bemyndigelse til at udvise den arbejder, der ikke var i stand til at klare sig økonomisk. Hovedformålet med loven var dels at give myndighederne mulighed for at føre kontrol med den udenlandske arbejdskraft, dels at give administrationen beføjelse til at udvise uønskede elementer. For at muliggøre kontrollen krævedes, at arbejdsgiveren sikrede sig, at hans udenlandske arbejdere var forsynet med opholdsbog og i denne anførte, i hvilket tidsrum arbejderen var beskæftiget. Arbejderne var her ud over forpligtet til, hver gang deres arbejde førte dem fra en jurisdiktion til en anden, at anmelde sig hos politiet og lade opholdsbogen påtegne såvel i den jurisdiktion de forlod, som i den hvortil de rejste. Den politiet tildelte kompetence til at udvise uønskede personer var frem for alt dikteret af frygt for, at udlændingene skulle belaste det kommunale fattigvæsen. Justitsministeren udtrykte dette synspunkt klart ved lovforslagets fremsættelse i landstinget: »Det drejer sig ikke alene om at holde øje med de fremmede i politimæssig henseende, men det må ikke overses, at det kan blive af største interesse for landet, hvad forsørgelsesforholdene angår, at der ikke åbnes en ubegrænset adgang til at komme ind her og efter kortere eller længere tid at falde fattigvæsenet til byrde«. ⁸

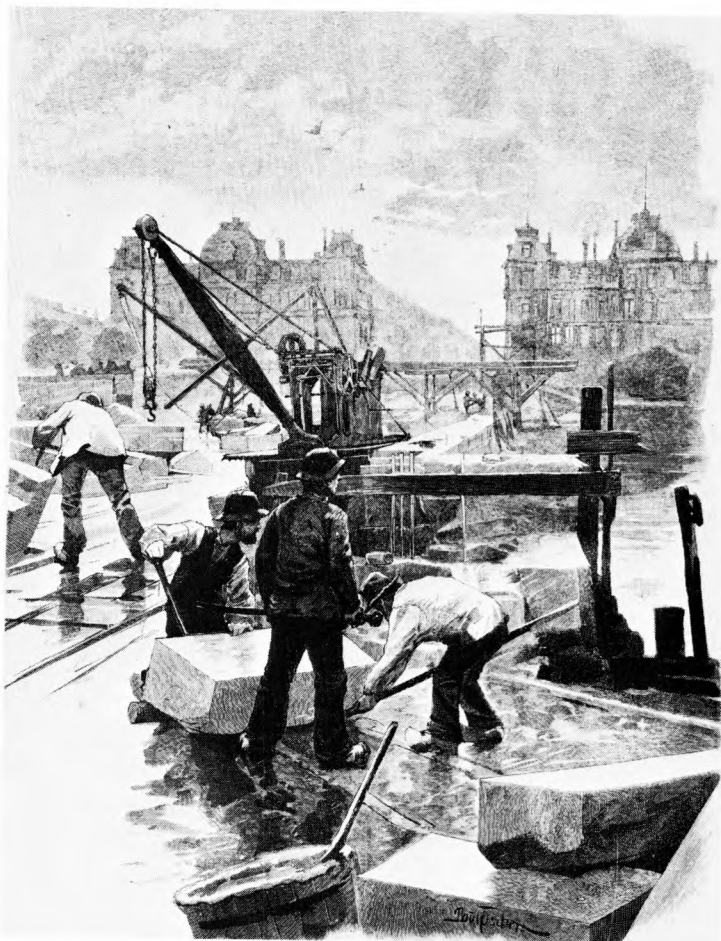
Indvandringens størrelse

Først fra omkring 1870 giver kilderne visse muligheder for at skønne over den svenske indvandringens omfang. Fra 1866 giver den for sin tid enestående svenske udvandrerstatistik en årlig opgørelse over antal personer, udvandret til Danmark, fra 1870 giver de danske

6. KB:s femårsberättelse 1848, s. 4 (LA. Lund).

7. De personer, der havde fået forsørgelsesret i Danmark, hvilken ret man opnåede ved at have opholdt sig fem år i en og samme kommune, var ikke pligtige til at have opholdsbog.

8. Landstingets forhandlinger 1874/75, sp. 127.

Stenhuggere i København. Illustreret Tidende bd. 27, 8/8 1886: Arbejdere ved den nye Peblinge bro. De svenske ufaglærte arbejdere blev i vid udstrækning anvendt indenfor anlægssektoren, bl.a. som stenhuggere. Her var de på hjemmebane, eftersom stenrydning og stenhugning hyppigt var led i deres daglige arbejde på de stenbundne marker i Sydsverige.

folketællinger med tiårige mellemrum og de københavnske fra 1880 med femårige mellemrum en oversigt over det antal svenskfødte personer, som opholdt sig i hovedstaden på tællingsdagen den 1. februar. Og fra 1. juli 1875 findes der en årlig opgørelse over det antal svenskere, der blev registreret af det københavnske politi og modtog en opholdsbog. For så vidt kunne man antage, at der var en god statistisk dækning for en opgørelse over indvandringen til København.⁹ Dette er imidlertid ikke tilfældet.

For det første redegør den svenske udvandrersstatistik efter 1865 kun for udvandringen til Danmark i almindelighed og ikke for ud-

vandringen til København specielt. Dernæst omfatter denne statistik principielt ikke sæsonarbejderne. Som omtalt kom de svenske indvandrere til Danmark med legitimationspapirer udstedt af præsten. Stort set faldt disse i to forskellige grupper: arbejdsattester, der blev givet til personer, der som sæsonarbejdere havde tænkt sig et kortvarigt ophold i Danmark, og flytteattester, der blev givet til dem, der udmeldte sig af menigheden, fordi de påtænkte et varigere eller varigt ophold her i landet. Det var kun disse sidste, der af den svenske udvandrersstatistik blev registreret som udvandrere.

De danske folketællinger registrerede som

9. Journaler over registrerede svenskere (opholdsbogjournaler) er ikke bevaret for København. Antal registrerede svenskere publiceredes imidlertid i »Beretninger til justitsministeren om Københavns politi«. Mere summarisk i »Statistiske oplysninger om København«.

nævnt antallet af svenskfødte personer, som på tællingsdagen den 1. februar opholdt sig i København. På daværende tidspunkt havde de sæsonarbejdere, som for en sommersæson havde opholdt sig i byen, forladt landet og blev følgelig ikke medtaget i folketællingerne. De af det københavnske politi ved udstedelse af opholdsbøger registrerede svenskere giver kun oplysning om det årlige antal svenskere, som indvandrede for første gang. De, der tidligere havde fået opholdsbog og atter rejste ind i landet eller kom til hovedstaden med en i provinsen udstedt opholdsbog og fandt arbejde i hovedstaden, gives der ingen oplysning om. Denne kilde er den eneste, der registrerer samtlige førstegangs indvandrere, såvel de, der mere permanent slog sig ned i hovedstaden som de, der kun arbejdede her en sommersæson. Men hvor mange af de registrerede, der var sæsonarbejdere, er der ingen mulighed for at skønne.

Når det drejer sig om sæsonarbejdernes antal, er man i dag lige så dårligt stillet som omkring århundredskiftet. I en skrivelse fra det svenske udenrigsministerium i 1907 blev det svenske gesandtskab i København anmodet om at redegøre for, i hvilket antal svenske sæsonarbejdere årligt tog til Danmark. Efter at have henvendt sig til danske myndigheder måtte gesandtskabet melde, at en sådan statistik ikke kunne fremskaffes.¹⁰ Og historikeren står i dag i samme situation. Så meget kan dog oplyses, at sæsonarbejderne ganske overvejende var mandspersoner. Det fremgår af den kendsgerning, at medens den svenske udvandrersstatistik og den københavnske befolkningsstatistik begge registrerer et flertal af kvinder, så udviser den af det københavnske politi registrerede oversigt over indvandrere – der som nævnt også omfatter sæsonarbejdere – en overvægt for mænd. Det er da også betegnende, at medens de danske folketællinger i 1870 anførte 14 pct flere svenske kvinder i København end mænd, så anførte mand-

talslisterne for maj samme år – altså for et tidspunkt, hvor sæsonarbejderne var kommet til byen – 6 pct flere mænd end kvinder.¹¹ At på det her nævnte grundlag at bedømme antal af sæsonarbejdere er imidlertid ikke muligt, idet mandtalslisterne ikke medtog personer under 10 år.¹²

De mandlige sæsonarbejdere var fortrinsvis beskæftiget inden for anlægssektoren, ved jordarbejde – bl.a. ved sløjfning af Københavns volde – ved byggeriet samt ved havne- og senere fæstningsarbejde. Deres antal har sandsynligvis været af betydeligt omfang.

De indvandrere, som der redegøres for i den svenske udvandrersstatistik og i de danske folketællinger var som nævnt folk, der mere permanent slog sig ned i København. Men hvor varigt? Det er klart, at grænsen mellem sæsonarbejdere, og hvad man kan kalde de mere permanente, er noget tilfældig. En sæsonarbejder, der i folketællingsåret overvintrede i København, ville således blive indfanget af folketællingerne. Men at de svenskere, der bosatte sig i København faktisk hyppigt havde taget mere permanent og ofte varigt ophold i hovedstaden, herom vidner en undersøgelse, som Københavns statistiske kontor foretog i forbindelse med folketællingen 1901. Det fremgår af denne, som omfattede ca. 10.000 svenskfødte, at næsten halvdelen var kommet til København før 1886, og 14 til 15 pct var kommet til hovedstaden før 1871.¹³

De oplysninger vedrørende indvandringen, som kan uddrages af de tre ovennævnte kilder: den svenske udvandrersstatistik, de af Københavns politi registrerede og de københavnske folketællinger er grafisk fremstillet i følgende figur. Der kan måske være grund til endnu en gang at betone, at såvel den svenske statistik som folketællingerne kun medtager de mere permanente indvandrere, hvorimod de af politiet registrerede også omfatter sæsonarbejdere, men i øvrigt kun medtager første gangs indvandrere.

10. Udateret memorandum i Kgl. Utrikesdepartementet, Grupp 54, Afd. B Mål 5 (RA. Stockholm), jvf. Emigrations-utredningen, Bilaga XX, s. 85.

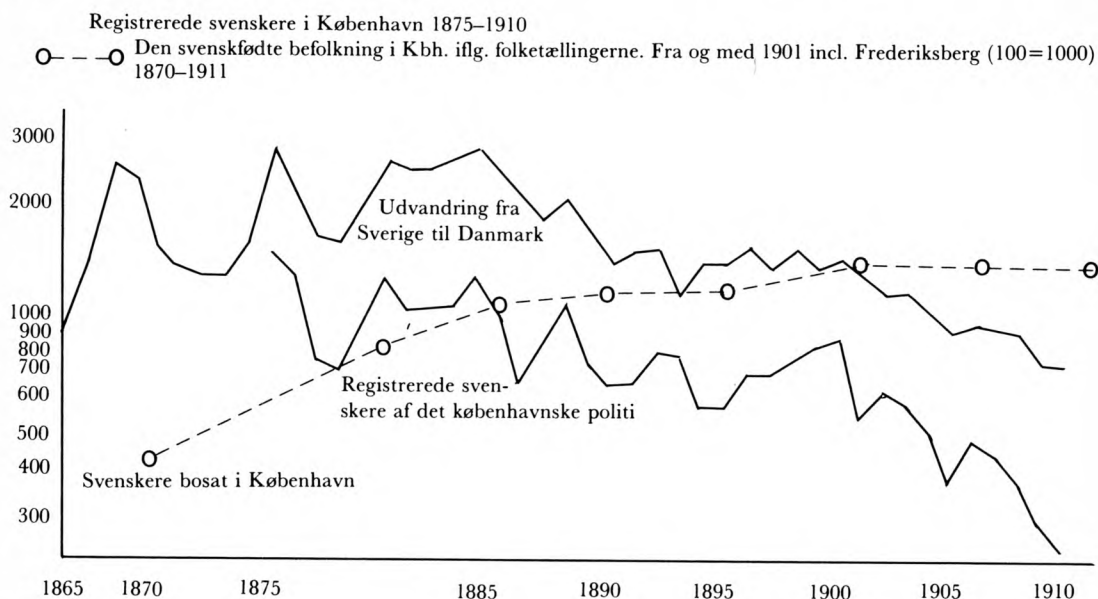
11. På grundlag af »Hovedregistret til politikmandtal« (SA.).

12. Om mandtalslisternes kildeværdi, se M. Rubin i Statistisk Tabelværk til Københavns Statistik nr. 7, s. 1 ff.

13. På grundlag af Statistisk Tabelværk til Københavns Statistik nr. 15, tabel X.

Fig. 1. Udvandring fra Sverige til Danmark 1866-1916.

Generelt kan det fastslås, at den massive indvandring til Danmark i følge de svenske indvandrerl tal indledtes i slutningen af 1860'erne, hvor store dele af Sverige blev ramt af en katastrofal misvækst.¹⁴ Efter nogle års afmatning tog indvandringen i Danmark atter fart og holdt sig fra midten af 1870'erne til henimod 1890 på et meget højt niveau, var stagnerende i 1890'erne og afløstes fra århundredskiftet af en stadig nedgang.

Stort set samme hovedtendens viser kurven for de af det københavnske politi registrerede antal svenskere. Men det bemærkes, at de årlige udsving er betydeligt kraftigere her end for kurven over svenske udvandrere. Forklaringen er sandsynligvis, at de af politiet registrerede også medtog sæsonarbejdere, som i højere grad var mobile end de øvrige indvandrere og strømmede til i større omfang, når der tilbød sig arbejdsmuligheder.

Af hel central interesse er det imidlertid, at de to nævnte kurver fremviser en væsentlig overensstemmelse i op- og nedadgående retning. Denne samvariation er i særlig grad udtalt for perioden indtil 1894, idet der indtil

da kun findes et enkelt år – 1887 – hvor bevægelsen var modgående. For perioden efter 1894 er samvariationen ganske vist reglen, men undtagelserne flere, nemlig 1894/95, 1899 og 1902. Når denne iagttagelse kan hævdes at være af central interesse, er forklaringen den, at man på grundlag af kurverne tør slutte, at selv om ingen af dem giver udtryk for den samlede indvandring, men hver for sig omfatter forskellige kategorier af indvandrere, så har alligevel den samlede strøm bevæget sig nogenlunde i takt med det forløb, som kurverne angiver.

Den varierende afstand mellem de to her beskrevne kurver er det vanskeligt at give en forklaring på. Som tidligere nævnt stod det indvandrerne frit for, om de ville lade sig registrere af politiet ved ankomsten til København eller først, når de var ankommet til deres arbejdsplads i provinsen. Når de to kurver ligger tættest på hinanden i 1875/76, er årsagen måske den, at de fleste indvandrere til Danmark over København fik deres opholdsbog her, men senere i højere grad ventede med at udtage opholdsbogen på deres ar-

14. C. O. Nolin: Tingsås hembygdssällningens årsskrift 1963 s. 35, jvf. LUF 4786 (Lund), Hyltén-Cavallius årsbok 1936/37 s. 7 ff, Emigrationsutredningen, bilaga VIII, s. 32.

bejdsplads i provinsen. Det sidste var set fra indvandrerens synspunkt det mest praktiske, idet man herved kun skulle henvende sig til politiet een gang i stedet for to. Det er da også min erfaring ved en bearbejdelse af de bevarede opholdsbogjournaler fra Helsingør, som giver ret detaljerede oplysninger om indvandrerens rejser, at det var reglen, at de der fik opholdsbog i denne by også havde arbejde her og kun undtagelsesvis straks efter at være blevet registreret tog videre til en arbejdsplads uden for Helsingørs politikreds.

Som det fremgår af den tredje kurve på fig. 1, som hviler på de danske folketællingers oplysninger, satte den stigende indvandring sig klare spor i antallet af svenskere, der var bosatte i København. Stigningen for disse var påfaldende stærk mellem 1870 og 1885, hvor den svenske koloni næsten tredobledes (fra 4.300 til 11.550). En mere moderat stigning fandt sted mellem 1885 og 1901 (fra 11.550 til 16.290), men af denne stigning skyldtes næsten 2.000, at Frederiksberg (og Sundbyerne) er medtaget under København i 1901. Mellem 1901 og 1911 stagnerede den svenske koloni – i 1911 talte den 16.940 individer. Indvandringen i dette tiår var med andre ord så beskeden, at den kun var i stand til opveje det antal svenskere, der enten var afgået ved døden eller genudvandret til Sverige.

For de svenske indvandrere, der mere permanent slog sig ned i Danmark, var hovedstadens tiltrækningskraft stadigt stigende, og i ganske særlig grad gjaldt dette for kvinderne. I 1870 var i følge folketællingerne 28 pct af de svenske indvandrere bosat i København, men for de kvindelige drejede det sig om en trediedel, hvorimod mændene kun tegnede sig for en lille fjerdedel. I 1901 talte den svenske koloni i København og på Frederiksberg 49 pct af samtlige i Danmark bosatte svenskere, i 1911 51 pct. Af de i Danmark bosatte svenske kvinder levede nu 53 pct i hovedstaden og af mændene 47 pct. Men de svenske kvinders antal var i 1911 næsten dobbelt så stort som mændenes.

Indvandringens struktur

Den kvindelige dominans for de i København bosatte svenskere lader formode, at kvindernes indvandring var af betydeligt større omfang end mændenes. Det modsatte synes imidlertid at have været tilfældet, hvilket fremgår af figur 2, der bygger på det københavnske politis registratur af indvandrere.

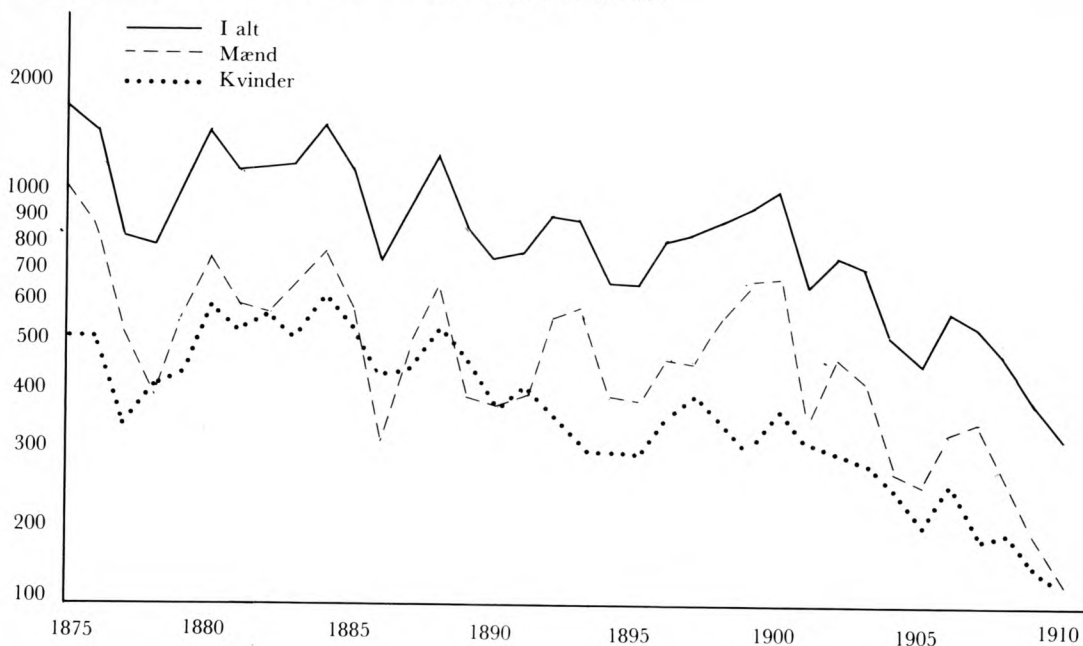
Generelt registreredes flere mænd end kvinder, og kun enkelte år var indvandrerstrømmen af kvinder på højde med eller overskred den mandlige. Når de danske folketællinger ikke des mindre anfører en stadigt stigende overvægt for det kvindelige element, er forklaringen den, at en væsentlig del af de mandlige indvandrere var sæsonarbejdere, som kun for en relativ begrænset periode fandt arbejde i hovedstaden. Sæsonarbejderne var et mobilt folkefærd, og det er da også karakteristisk, at de årlige udsving på kurven for mændene er langt stærkere end for kvinderne. En væsentlig del af de svenske kvinder i København var beskæftiget som tjenestepiger, og for denne befolkningsgruppe var hverken udbudet eller efterspørgslen i særlig grad konjunkturpræget.

De få oplysninger om indvandrerens alder, som den københavnske statistik giver for årene 1885 og 1895, er i nærværende sammenhæng ikke meget bevendt, idet aldersgrupperingen kun omfatter tre trin: børn, personer i den produktive alder samt ældre over 60 år. Men fra den svenske udvandrerstatistik ved man, at ca. halvdelen af de svenskere, som mellem 1890 og 1899 udvandrede til Europa, lå i aldersgruppen 20 til 30 år.¹⁵ Denne konstatering rimer ikke helt dårligt med en opgørelse over aldersfordelingen for de svenskere, der i følge de bevarede opholdsbøger for Helsingør af politiet blev registreret for året 1890. Det drejede sig om i alt 222 personer, og af disse var 7 pct under 20 år, 59 pct mellem 20 og 29 og 34 pct over 30 år.¹⁶ Det ligger nær at antage, at aldersfordelingen for indvandrerne til København ikke i væsentlig grad var anderledes end i Helsingør, og at det alt over-

15. Emigrationsutredningen, bilaga IV, tabel 69.

16. På grundlag af opholdsbogjournalerne for Helsingør (LA).

Fig. 2. Registrerede svenskere i København 1875-1910 fordelt på mænd og kvinder.

vejende flertal af indvandrerne var unge mennesker.

Der er næppe tvivl om, at hovedparten af disse indvandrere kom som enkeltpersoner og ikke i familiegrupper. En undersøgelse af de i København boende svenskers civilstand på grundlag af mandtalslisterne i 1870 og 1875 gav som resultat, at 17 til 18 pct af de ved den lejlighed mandtalskrevne svenskere var svengift i 1870 og 21 pct i 1875.¹⁷ Disse procenter kan dog ikke fortolkes på den måde, at et lige så stort kontingent kom til landet som ægtefolk, idet der intet oplyses om i hvilket omfang, de var blevet gift efter indvandringen.

Det nærmeste man på grundlag af den københavnske publicerede statistik kan komme spørgsmålet om familieindvandring kontra enkeltindvandring, er oplysningen om børn i 1885 og 1895, idet børnene må formodes at være indvandret i følgeskab med i hvert fald

en af forældrene. I 1885 var 11,5 pct af de i København bosatte svenskere under 14 år, i 1895 var procenten faldet til 10,3 for børn under 15 år.¹⁸ I begge år lå andelen af børn en del lavere end for indvandrere fra de danske landdistrikter, hvor procenten udgjorde henholdsvis 16 og 13,5. Det kan yderligere tilføjes, at ifølge den svenske udvandererstatistik var andelen af børn under 15 år for samtlige registrerede udvandrere til Danmark i perioden 1871-1900 12 til 13 pct, men steg i det følgende årti til 17 pct,¹⁹ hvilket tyder på, at familieudvandringen blev hyppigere efter århundredskiftet.²⁰

De til København indvandrede kvinder var næsten alle ufaglærte. Blandt de mandlige arbejdere, der indvandrede til provinsen, var de ufaglærte ligeledes i stort flertal. I alle tilfælde gælder det Bornholm, hvor over 90 pct af de mandlige indvandrere hørte til denne kategori.²¹ For København lå forholdene anderle-

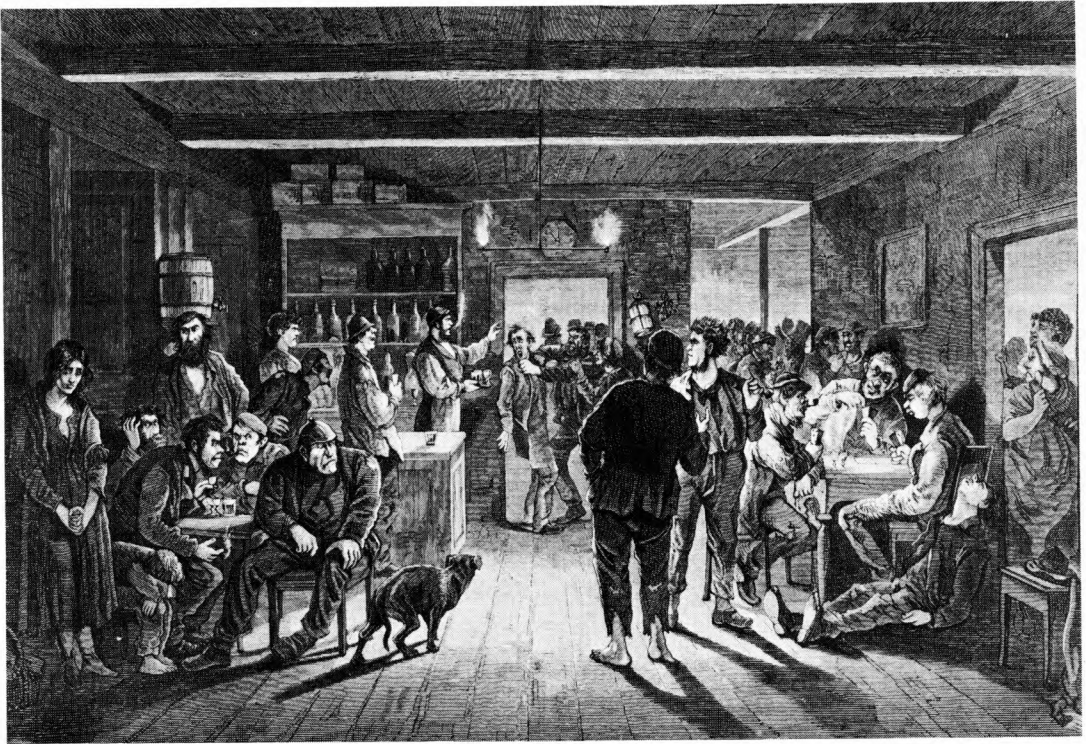
17. På grundlag af hovedregistret til politimandtal (LA).

18. Statistisk Tabelværk til Københavns Statistik nr. 8 og 11.

19. Emigrationsutredningen, bilaga XX, s. 76, jvf. Bo Kronberg og Th. Nilsson: Statsflyttare 1870-1910, 1975, s. 130.

20. Jvf. Sten Carlsson i Festskrift til Moberg 1968, s. 112.

21. Rich. Willerslev: Den svenske indvandring til Bornholm 1850-1914 i Scandia 1980, s. 62 ff.

Skænkestue i »Holger Danske«. Illustreret Tidende bd. 15, s. 414 9/8 1874: »Holger Danske« var et kombineret logi- og værtshus. Ikke få svenske piger fandt beskæftigelse som medhjælpere i de københavnske værtshuse, der ofte var kamouflerede bordeller.

des. De af Københavns politi registrerede mandlige indvandrere blev rubriceret under tre kategorier: håndværksarbejdere, andre arbejdere og tyende. Antallet af registreret mandligt tyende var under hele perioden ubetydeligt og udelades i følgende figur 3. Det turde være sandsynligt, at de anførte håndværksarbejdere fortrinsvis omfattede mere kvalificeret arbejdskraft, som søgte arbejde inden for håndværk og industri, hvorimod andre arbejdere fortrinsvis bestod af personer, der fandt beskæftigelse inden for jordarbejde og anlægsarbejde i det hele taget.

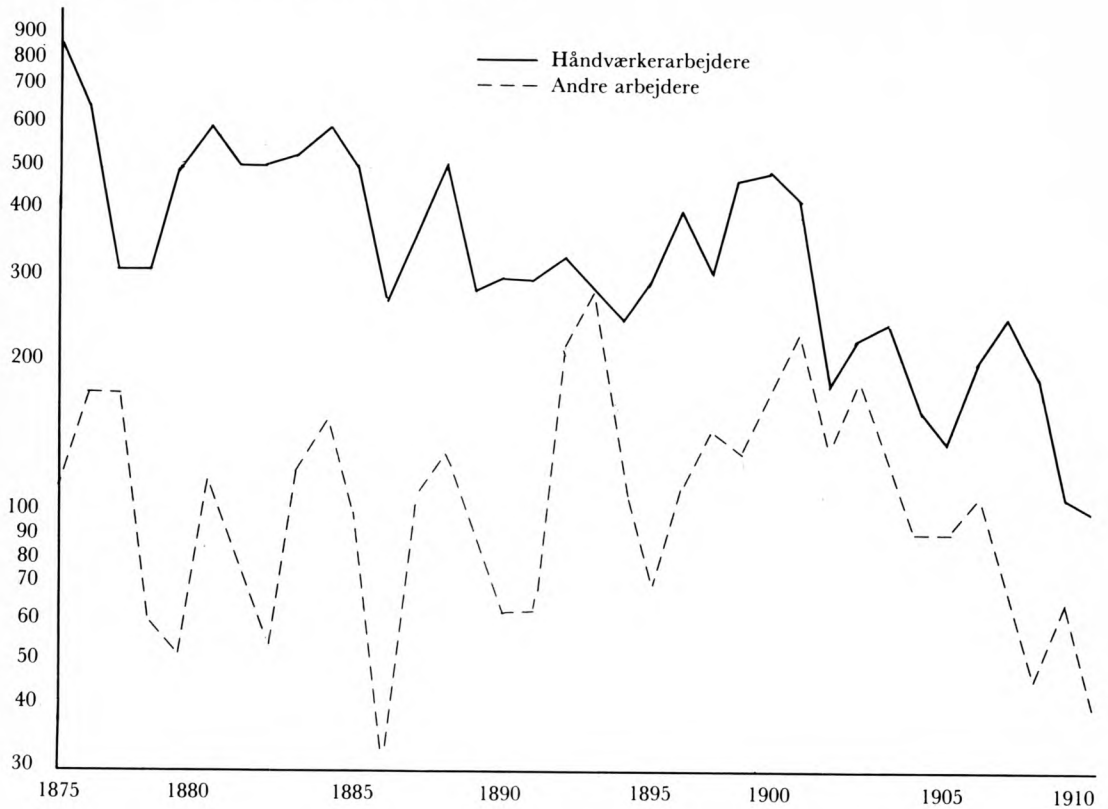
I modsætning til hvad tilfældet var i den danske provins, var der i hovedstaden en stærk efterspørgsel efter mere kvalificeret arbejdskraft, hvilket i figuren kommer til udtryk i, at håndværksarbejderne var helt domine-

rende blandt de indvandrede mænd. Det bemærkes i øvrigt, at kurven for andre arbejdere fremviser langt stærkere årlige udsving end for håndværksarbejderne, og forklaringen er formentlig, at de første i højere grad end håndværksarbejderne var sæsonarbejdere. I øvrigt viser kurverne enkelte år modgående udsving, et udtryk for at efterspørgslen efter arbejdskraft kunne variere forskelligt for de to kategorier. Mest påfaldende er den stærke efterspørgsel efter »andre arbejdere« i 1892–1893 og omkring århundredskiftet, hvor indvandringen af disse kom på højde med håndværkernes. Det er sandsynligt, at den stærke forøgelse i 1892 til 1893 stod i forbindelse med anlægget af Frihavnen, som for en stor del blev gennemført ved hjælp af svensk arbejdskraft,²² og det er muligt, at den ligele-

22. Emigrationsutredningen, bilaga XX, s. 86.

Fig. 3. Registrerede mandlige arbejdere i København 1875-1910.

des kraftige stigning omkring århundredskiftet var en følge af byggekonzunkturernes op-sving.

Indvandringen og konjunkturerne

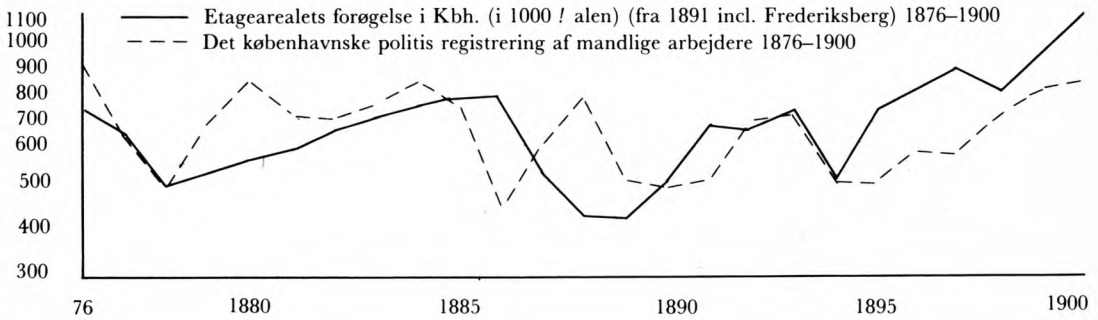
Som nævnt indledtes den massive indvandring af svenskere i slutningen af 1860'erne, og der er næppe tvivl om, at disse års indvandring stærkt var influeret af den fejlslagne høst i Sverige. Det er hævet over enhver tvivl, at den svenske indvandrings stærke reduktion fra omkring århundredskiftet i væsentlig grad skyldtes den svenske industris ekspansion, som i forbindelse med den ligeledes kraftige opgang i sukkerroedyrkingen gav svenskerne mulighed for beskæftigelse til lønninger,

som i stigende grad fastholdt den arbejdskraft, der ellers ville være søgt til Danmark.²³ Men i tiden mellem ca. 1870 og århundredskiftet synes den danske – specielt den københavnske – konjunkturudvikling at have været af indgribende betydning for indvandringens omfang. Det bedste udtryk for det københavnske konjunkturforløb er givetvis byggeindustriens udvikling, og denne er det muligt at få et ganske godt indtryk af gennem de i Statistiske oplysninger om København siden 1876 publicerede oversigter over etagearealets udvidelse fra år til år. I følgende figur er disse oplysninger sammenstillet med de af politiet registrerede mandlige arbejdere.

Ved betragtning af »byggekurven« må man være opmærksom på, at et års fuldførte byggeri ofte er resultatet af en arbejdsindsats,

23. L. Jörberg: *The Industrial Revolution in Scandinavia 1850-1914*, 1970, s. 18 f, 82. Emigrationsutredningen, Betänkande 1913, s. 325, 331, 344.

Fig. 4.

som – da byggeriet som regel tog et halvt til trekvart år – delvis stammede fra det foregående år. Men selv uden dette forbehold kan det konstateres, at der er tale om en meget stor overensstemmelse mellem konjunkturudviklingen og den mandlige indvandring. Den mest markante undtagelse er årene 1887-88, hvor indvandringen var stigende trods en kraftig konjunkturedgang og en betydelig arbejdsløshed i 1887.²⁴ Det er muligt, at den stærke indvandring i disse år er en følge af depressionen i Sverige,²⁵ men det er ikke udelukket, at årsagen er at finde i det begyndende fæstningsbyggeri, som beskæftigede mange svenske arbejdere.²⁶ I alle tilfælde synes den københavnske konjunkturudvikling som helhed at have været af afgørende betydning for indvandringens årlige fluktuationer, og man får det indtryk, at den svenske arbejdskraft i et vist omfang har fungeret som en slags reservearme, som man i København kunne mobilisere, når der var brug herfor, og afskedige, når nedgangskonjunktureren indfandt sig.

Hvorfra kom indvandrerne

Da opholdsbogjournalerne for København ikke længere eksisterer, kan der intet oplyses om, hvorfra i Sydsverige indvandrerne blev rekrutteret. Det er på forhånd sandsynligt, at flertallet af de svenske indvandrere til København kom fra Malmøhus len. I følge den officielle svenske statistik tegnede lenet sig for langt det største kontingent af Sydsveriges udvandrere til Danmark mellem 1865 og 1910. Udvandringen var i følge disse oplysninger af et så stort omfang, at den i flere år under denne periode overskred emigrationen til Amerika. Og tager man hensyn til sæsonarbejderne, som spillede en underordnet rolle blandt amerikafarerne, men udgjorde et betydeligt kontingent af udvandrerne til Danmark, har der formodentlig i adskillige år i denne periode været tale om en større udvandring til Danmark end til Amerika.²⁷

Udvandringen fra Skåne til Danmark blev næppe betragtet som en udenlandsrejse. København lå så at sige lige uden for døren og

24. G. Nørregaard: Arbejdsforhold indenfor dansk håndværk og industri 1943, s. 344. Jørgen Pedersen: Arbejdslønnen i Danmark 1930, s. 33 ff.

25. Bo Kronberg og Th. Nilsson s. 143.

26. På grundlag af opholdsbogjournaler for Københavns amts sdr. birk 1887 ff.

27. Emigrationsutredningen, bilaga V, tabel 43.

blev af mange opfattet som Skånes egentlige metropol. I alle tilfælde var kontakten mellem Malmøhus len og København så nær, at der f.eks. i Vemmenhög herred ved århundredskiftet og decennierne der omkring i næsten hvert håndværker-, mindre landbruger- og husmandshjem fandtes slægtninge i Danmark.²⁸

Der er en anden grund til at formode, at en meget væsentlig del af indvandrerne til København stammede fra Malmøhus len. Der var som nævnt i København en betydelig efterspørgsel efter mandlig, kvalificeret arbejdskraft, og groft taget kan man hævde, at kun Malmøhus len var i stand til at efterkomme denne efterspørgsel. Udvandringen fra de sydsvenske len med undtagelse af Malmøhus len var nemlig i overvejende grad koncentreret til landdistrikterne og bestod fortrinsvis af ufaglært arbejdskraft. Kun fra Malmøhus len var der tale om en større udvandring også fra byerne, og denne udvandring bestod i vidt omfang af kvalificeret arbejdskraft.²⁹

Det turde da også være karakteristisk, at da Helsingør skibsværft startede i 1883, og mange svenske arbejdere strømmede hertil, kom størstedelen af de faglærte fra Malmøhus lens byer. Af de 135 nytilkomne smede og maskinarbejdere, der fik arbejde på værftet, havde kun 25 fået deres legitimationspapirer i landdistrikterne, 102 i byerne. Af disse 102 kom hele 80 fra byer i Malmøhus len. Malmø alene tegnede sig for de 60.³⁰

Den svenske officielle statistik giver først fra 1904 en oversigt over udvandrerne fordeling på land og i by.³¹ I følge oversigten for 1904 kom udvandrerne til Danmark fra alle de sydsvenske len helt eller aldeles overvejende fra landdistrikterne. Kun Malmøhus len dannede en undtagelse, idet der fra lenets byer udvandrede næsten lige så mange mænd

som fra landdistrikterne (henholdsvis 66 og 76).

Medens den faglærte arbejdskraft til København i overvejende grad blev rekrutteret fra Malmøhus lens byer, blev den ufaglærte derimod rekrutteret over et vidtstrakt geografisk område og i særdeleshed fra landdistrikterne. Herpå tyder også fødestedsangivelserne for 66 svenske arbejds- og tjenestefolk, der blev registreret ved Hellerup politistation mellem 1897 og 1904. Det drejede sig om 30 mænd og 36 kvinder. Af de 66 var 16 født i Malmøhus len, 14 i Kristiansstads len, 14 i Blekinge, 11 i Kronobergs len, 4 kunne ikke lokaliseres, og resten fordelte sig på Jönköping-, Kalmar-, Hallands- og Örebro len.³²

Indvandringen og arbejdsmarkedet

Den svenske koloni i København kulminerede relativt i 1880'erne. Som nævnt talte den i 1885 4,1 pct af hovedstadens befolkning, og det samme var tilfældet ved folketællingen i 1890. Men de bosatte svenskeres store betydning for arbejdsmarkedet fremgår ikke af disse tal. Indvandrerne var for langt størstepartens vedkommende folk i den produktive alder, og det er da også karakteristisk, at set i forhold til forsørgernes kredser procenttallet betydeligt højere, nemlig 5 pct for mændene og 7 pct for kvinderne i 1885. En nærmere analyse af disse svenskeres beskæftigelsesforhold er foretaget andetsteds,³³ her skal blot anføres, at mændene for mere end to trediedele vedkommende var beskæftiget inden for håndværk og industri og helt overvejende som lønarbejdere. Af kvinderne var i 1890'erne rundt regnet en trediedel beskæftiget inden for håndværk og industri og en anden trediedel som tyende. I øvrigt er det bemærkelsesværdigt, at en overordentlig stor procent-

28. LUF 12145 (Folkklivsarkivet, Lund).

29. I hovedregistret til politimandtal for maj 1886 anføres fødested for 366 mænd. Heraf var 203 født i byer i Malmøhus len og i Malmø alene 130.

30. Opholdsbogjournal for Helsingør (LA.).

31. SOS. In- og udvandring 1904-1910.

32. Københavns nordre birk. Udstedte opholdsbøger ved Hellerup politistation 1897-1914 (LA. Kbh.).

33. Den slesvigske, svenske og russiske indvandring til København i Historiske Meddelelser om København. Publiceres i 1981.

del af mændene var knyttet til beklædningsindustrien, især skrædderier. Kvinderne inden for håndværk og industri var navnlig talrige som medhjælper på systuer og som tobaksarbejdere.

Grundtrækkene i dette mønster fastholdes også efter århundredskiftet, efter at indvandringen var blevet stærkt reduceret. Omend der fandtes en vis spredning sted på forskellige erhverv – herunder handel m.m. – og en vis opstigning i de selvstændige erhvervsdrivendes rækker, så blev endnu ved folketællingen i 1916 godt 60 pct af mændene og to trediedele af kvinderne rubriceret som lønarbejdere. Blandt kvinderne var tyendegerningen det vigtigste erhverv.

Det var en almindelig opfattelse i samtiden, at den massive svenske indvandring til København var medvirkende til at trykke lønnen. V. Munck, kateket ved Vor Frelses kirke, skrev i 1868 en rystende bog om fattigdommen i København og mente, at en af årsagerne til fattigdommens vækst var den svenske indvandring, som trykkede lønningerne.³⁴ Andre, der havde nærmere kontakt til arbejdsgiverne end kateketen på Christianshavn, betragtede derimod det nedadgående lønpres som en fordel. Den fremragende økonom V. Falbe Hansen hævdede, at den store indvandring af svenskere efter 1860 – det drejede sig hvert år om tusinder – havde trykket lønnen i næsten alle erhverv. Den store indvandring skyldtes i følge denne forfatter navnlig, at de svenske indvandrere blev lønnet bedre end i hjemlandet, men yderligere blev de behandlet bedre af deres husbond, kunne straks få arbejde, og hverken sproget eller uvillig stemning hos befolkningen lagde dem nogen hindring i vejen. Og dette, at lønnen blev trykket, havde sine lyse sider, idet

produktionen og efterspørgslen herved var blevet udvidet.³⁵ Af samme opfattelse var industrihistorikeren C. Nyrop, som hævdede, at »den store indvandring, der fandt sted af arbejdere fra Sverige, lod til gunst for den almindelige industrielle udvikling lønnen stagnere«. ³⁶

At den svenske indvandring medførte et vist løntryk navnlig i den forstand, at den lagde en dæmper på lønforhøjelserne, kan der ikke være tvivl om, så meget mere som det var en hyppigt anvendt fremgangsmåde ved strejker at søge disse brudt ved indforskrivning af svenske arbejdere. Den kendte svenske, socialistiske agitator Aug. Palm, som i en årrække havde opholdt sig i Danmark, skriver i sine erindringer: »I Danmark havde arbejderne nemlig på den tid (i 1880'erne) stort ubehag af svenskerne, thi så såre en strejke opstod, sendtes strejkebryderagenter over til vort land for at skaffe strejkebrydere, hvilket også lykkedes«. ³⁷ Eksempler på indkaldelse af svenske strejkebrydere er da også talrige, bl.a. ved De forenede Oplagspladser i 1875, ved smedelockouten i 1885, ved Rubens Tekstilmfabrik i 1886, ved fæstningsanlæggene i 1886, ved Frederiksholms Teglværk i 1896 m.m.³⁸ Det er nok for meget sagt, at slagsmål mellem danske og svenske arbejdere hørte til dagens orden, men de var hyppige ikke mindst ved strejkeramte virksomheder.³⁹

Den organiserede arbejderbevægelse kom ud i et vist dilemma, når det drejede sig om at tage stilling til de svenske indvandrere. Mange af dem var eller blev socialister, og ikke så få kom til at spille en betydningsfuld rolle inden for fagbevægelsen.⁴⁰ Dilemmaet fremtræder klart i en artikel i Social-Demokraten af 20. maj 1883. Det hedder her, at man fra socialdemokratisk side ikke vil lukke for ind-

34. V. Munck, nævnte værk, s. 38.

35. Forandringerne i priserne 1869, s. 220 ff.

36. Meddelelser fra industriens område 1876, s. 266.

37. Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek 7-8, s. 4.

38. H. Bruun: Den fagl. arbejderbevægelse i Danmark 1977 (1938), s. 534 f., 539 ff., Social-Demokraten 27.7. 1886, Meddelande . . . 7-8, s. 7, Industriforeningens T. 1897, s. 7, jvf. G. Nørregaard: Arbejdsforhold indenfor dansk håndværk og industri, 1943, s. 322 f.

39. Arbejderforeningens Organ 9.7. 1859, Dagstelegraferen 30.4. 1869, Dagbladet 8.9. og 1.11. 1887, 13.6. 1889, Social-Demokraten 15.7. og 25.8. 1887, 3.4. og 21.8. 1889.

40. Meddelande . . . 6-7, s. 5.

vandrerne, men på den anden side måtte indvandringen ske »på personligt initiativ og enkeltvis, og en stopper må sættes for fæstemænds og lignende spekulanter massetilførsel af arbejdskraft, der nedtrykker arbejdspriserne, forøger arbejdsløsheden og forarmer den arbejdende befolkning i det hele taget.« Artiklen ender noget selvmodsigende med en appel til såvel danskere som udlændinge: »Slå eder sammen, eders interesser er fælles . . . I skal ikke lade eder udbytte hverken af arbejdsledere eller deres mellemænd.« Hermed havde såvel den økonomiske interesse som den politiske ideologi fået, hvad der kunne tilkomme dem. I praksis søgte fagforeningerne at modarbejde indstrømningen af ufaglært arbejdskraft ved at oprette afdelinger i Sydsverige – det første eksempel er tobaksarbejdernes forbund »Enigheden«s afdeling i Malmø i 1875 – ved proklamationer i danske og svenske blade⁴¹ og ved at stille krav til de danske myndigheder om, at der ved statslige arbejder ikke måtte anvendes udenlandsk arbejdskraft. Dette krav blev, så vidt vides, første gang stillet af arbejdsmændenes forbund på et møde vedrørende fæstningsarbejdere i Lyngby i 1888, hvor man anmodede krigsminister J. Bahnson om, at der lagdes særlig vægt på at antage danske arbejdere eller folk, der havde fast ophold her i landet. Krigsministeren svarede, at en sådan bestemmelse allerede var i kraft og ville blive opretholdt »for så vidt omstændighederne på nogen måde tillader det.«⁴² Bahnsons henvisning til, at en sådan bestemmelse allerede var i kraft, hentyder formentlig til, at den praksis at give danske og udenlandske her bosatte arbejdere en præferencestilling var blevet anvendt ved forskellige statsbaneanlæg. Dette hævdede i hvert fald ministeren for offentlige arbejder, H. P. Ingerslev, under en forhandling i folketinget i 1894 om anlæg af private jernbaner. Ved den samme år ved-

tagne lov om anlæg og drift af private jernbaner blev det efter henstilling fra de tre daværende arbejdsmandsforbund i lovens § 5 fastslået, at bevillingshaveren var underkastet indenrigsministerens bestemmelse om anvendelse af indenlandsk arbejdskraft. Det blev ved forhandlingerne understreget, at man med forsæt ikke anvendte udtrykket »dansk arbejdskraft«, hvilket ville være ensbetydende med, at arbejderne skulle have dansk indfødsret, men at man ved »indenlandsk arbejdskraft« også forstod fremmede arbejdere, der var »domicileret« her.⁴³ I hvilket omfang bestemmelsen er blevet brugt til at diskriminere svenske sæsonarbejdere er umuligt at udtale sig om, da ministeriet – som det også fremgår af krigsministerens ovenfor citerede svar – havde mulighed for at dispensere fra bestemmelsen. I alle tilfælde var antallet af svenske sæsonarbejdere ved fæstningsanlægget meget stort, og som tidligere nævnt, blev frihavnen i første halvdel af 1890erne fortrinsvis bygget af svenske arbejdere, formentlig i overvejende grad sæsonarbejdere. Men bestemmelsen indvarsler en ny holdning hos regeringen, en holdning som i hvert fald blev kraftigt bakket op af fagforeningerne.

Sociale aspekter

Fæstekontorer og agenter var den tids arbejdsformidlere. De københavnske fæstemænd havde udliggere og rejsende agenter mange steder i Sydsverige, men herudover fandtes i flere sydsvenske byer selvstændige fæstekontorer, eller som de kaldtes kommissionskontorer, for hvilke en væsentlig opgave var at hverve arbejdskraft til Danmark. I Gøteborg fandtes således i første halvdel af 1880erne hele fem kommissionskontorer, som var involveret i denne arbejdsformidling.⁴⁴

41. Sammesteds, jvf. Social-Demokraten 8.3. 1883: »Opråb til alle skomagervende i Skandinavien«, hvor navnlig svenskerne opfordres til at blive hjemme.

42. Social-Demokraten 3.5. 1888, Jord- og betonarbejdernes Fagforening 188j4–1944, 1944 s. 15, Axel Olsen: Dansk Arbejdsmandsforbund gennem 50 år, 1947, s. 50 f.

43. Folketingets Forhandlinger 1893/94, sp. 5821 ff, jvf. Arbejds mændenes Fagblad nr. 5 15.5. 1897.

44. Emigrationsutredningen, bilaga XX, s. 79.

Kommunikationen kunne forløbe på den måde, at en fæstemand i provinsen sendte ordre til kontoret i Gøteborg – i dette konkrete tilfælde drejede det sig om Agentur Bolaget Skandinavien – som gav meddelelsen videre til sin agent i København og oplyste, at der en vis dag ville komme et antal piger til København, hvis videre befordring agenten skulle sørge for.⁴⁵

I København fandtes i 1882 tre autoriserede og 12 ikke-autoriserede fæstemænd foruden beværtere o.a., der mere skjult drev denne virksomhed.⁴⁶ De autoriserede fæstemænd arbejdede på en særlig bevilling fra kommunalstyrelsen, de uautoriserede måtte principielt kun bortfæste til folk, som boede uden for staden, men bestemmelsen blev næppe overholdt, da de så at sige arbejdede uden kontrol.⁴⁷ De uautoriserede fæstemænd havde ikke det bedste ry. I en betænkning afgivet af Københavns amts landboforenings tyendeudvalg i 1885 hed det, at disse forretninger »baseret ene og alene på at franarre godtroende, for størstedelen fattige mennesker deres få penge kan drives med fuld offentlighed lige for næsen af det københavnske politi, fordi lovgivningen ingen ret giver det til at standse dem og drage udøverne til ansvar«. ⁴⁸ Gertrud Adelborg, som i 1889 på Frederika-Bremerförbundets vegne undersøgte det svenske tyendes forhold i København og provinsen og meget kyndig og velafbalanceret gav en redegørelse herfor i förbundets blad Dagny, skrev i 1893: »Vi erindr blot, hvorledes det tidligere gik til, efter at aviserne havde meddelt, at svenske tjenestepiger kunne forventes til København med den eller den damper. Man sloges bogstavelig talt om pigerne, og herefter førtes de i store flokke som kreaturer gennem byens gader. Var nogen af dem uforsigtig at begive sig ud på egen hånd, blev hun mangan gang overfaldet af en

eller anden agent, som ville tjene på hende ved at skaffe hende plads eller på endnu uværdigere måde udnytte hende. Eftersom de svenske bondepiger let kunne kendes på deres rødternede halstørklæde, som sydsvenskerne i almindelig anvender, havde de svært ved at undslippe deres forfølgere, som ofte søgte at lokke dem ind i kældere og kafeer. Og ve den som fulgte!«. ⁴⁹

København blev sine steder i Sverige betragtet som et rent »Sodoma«. Mange af de uautoriserede fæstekontorer var i følge Dansk Kvindesamfund arnested for »grænseløs for-dærvelse«, og i Småland betegnedes de som centre for handel »med hvidt kød«. ⁵⁰ Både fra svensk og dansk side blev der truffet foranstaltninger for at komme dette uvæsen til livs. Ved Kungl. Förordningen af 28. november 1884 blev det forbudt danskere at hverve svensk arbejdskraft i Sverige. Dette blev beholdt autoriserede svenske medborgere, som af regeringen afkrævedes en kaution på mellem 1.000 og 5.000 kr. som garanti for, at de udfærdigede forsvarlige arbejdskontrakter og kunne sørge for tyendets tilbagerejse, hvis kontrakten ikke blev overholdt. Det er imidlertid tvivlsomt, om denne forordning fik den tilsigtede virkning. I følge Emigrationsutredningen synes den umiddelbare følge af denne at have været, at svensk tyende i større udstrækning end tidligere henvendte sig direkte til de københavnske fæstekontorer. ⁵¹

I Danmark oprettede Dansk Kvindesamfund i samarbejde med Frederika-Bremerförbundet i 1887 et fæstekontor for kvinder. Det var et filantropisk foretagende, hvis eventuelle overskud skulle anvendes til fordel for fattigt tyende. ⁵² Dansk Kvindesamfund fik yderligere en vis indflydelse ved udformningen af fæsteloven af 1. april 1891, hvorefter de uautoriserede fæstemænds virksomhed blev standset, og de autoriserede kunne herefter

45. Københavns politi. Bortfæstning af tyende 1872–1917. Rapport 13.11. 1882 (LA. Kbh.).

46. I følge en betænkning afgivet af Københavns amts landboforenings tyendeudvalg, Landmandsblade 1886, s. 744.

47. Københavns politi. Journalsager nr. 2332. Rapport 18.7. 1880 (LA. Kbh.). Rigsdagstidende B 1890/91 sp. 1887.

48. I følge en betænkning afgivet af Københavns amts landboforenings tyendeudvalg, Landmandsblade 1886, s. 744.

49. Dagny 1893, s. 124.

50. Smålandsposten 26.3. 1885, jvf. 24.11. 1883 (Biblioteket i Växiö). Dagny 1893, s. 42.

51. Emigrationsutredningen, bilaga XX, s. 80. Dagny 1890 s. 61, 1893 s. 122.

52. Københavns politi II. Korrespondancesager vedrørende bortfæstning af tyende 1872–1917 (LA. Kbh.).

ikke få bevilling til fæstekontorer, der omfattede både mænd og kvinder. Disse måtte end ikke rummes inden for samme bygning. Yderligere måtte virksomheden ikke drives i forbindelse med beværtning.

En bekendtgørelse af 7. juli 1891 pålagde de københavnske fæstemænd hvert år at indsende en oversigt over virksomheden til magistraten, og som følge heraf foreligger fra 1892 en statistik over antallet af bortfæstede, og blandt disse tegnede svenskerne sig for en ikke ubetydelig andel. I 1892 var det samlede tal godt 16.000, heraf næsten 3.500 svenskere, nemlig 1.950 mænd og godt 1.500 kvinder. Mændene blev i øvrigt fortrinsvis bortfæstet til provinsen, kvinderne i nok så høj grad til København.⁵³ Der var sandsynligvis en del svenske indvandrere, der kom til Danmark for her at tjene penge til en billet til Amerika,⁵⁴ men det synes at have været sjældent, at en svensk arbejder efter at have erhvervet sin opholdsbog tog direkte fra København til Amerika. De bevarede opholdsbogjournaler anfører kun meget få eksempler herpå. Som regel ville den svenske arbejder, der agtede sig til Amerika, nok tage tilbage til Sverige først for at tage afsked med slægt og venner.

Blandt indvandrerne fandtes naturligvis også en del asociale personer. Den glimrende fortæller, Ellida Olsson fra Vemmenhög herred i Skåne, skriver i sin indberetning til folkklivsarkivet i Lund: »Dog ved jeg også, at arbejdsu villige og letsindige individer fulgte med (i 1870'erne og 1880'erne), men for dem gik det hurtigt ned ad bakke, og de kom tilbage til hjemstavnen lusede, skabede og forkrøblede (lemmalytta), færdige at komme på fattigvæsenet.«⁵⁵ Blandt svenskerne i København var der ikke få, hvad man i dag ville kalde sociale tabere. Kriminaliteten var relativ høj, så høj at svenskerne fik en særlig om-

tale i de af politiet afgivne beretninger. Det fremgår af disse, at mellem 1865 og 1869 tegnede svenskerne sig for mellem 9,5 og 12,5 pct af de egentlige kriminelle fanger, i det følgende tiår lå andelen mellem 8,9 og 11,5 og i 1880'erne mellem 8,6 og 10,7 pct. Dette var procenter som betydeligt oversteg svenskenes andel af den københavnske befolkning. I og for sig kan det næppe undre, idet svenskerne formodentlig i endnu højere grad end tilvandrerne fra de danske landdistrikter følte sig rodløse og yderligere ofte var henvist til dårlige boliger og usikre arbejdsforhold og mødtes med en vis mistænksomhed fra de indfødtes side.

Kriminaliteten var mest udbredt blandt mændene, prostitutionen formentlig mest blandt kvinderne. Mellem 1879 og 1881 var mellem 10 og 14 pct af samtlige kvinder – mistænkt for usædelighed – født i Sverige, og procenten var uændret i årene 1889 til 1891.⁵⁶ Derimod var antallet af de svenskere, som blev henvist til fattigvæsenet, temmelig beskeden. I 1890 udgjorde de således kun godt fem pct af samtlige almisselemmer,⁵⁷ altså ikke meget mere end deres andel af den københavnske befolkning. Forklaringen er den, at de, der henvendte sig til fattigvæsenet for understøttelse, hurtigt blev sendt tilbage til Sverige.

Den tidligere omtalte lov om tilsyn med fremmede m.m. af 1875 gav politiet vidtstrakte beføjelser til at udvise uønskede elementer. Udlændinge, der ikke havde forsørgelsesret, d.v.s. ret til at blive forsørgt af fattigvæsenet – en ret, man opnåede ved at have været bosiddende i en og samme kommune i fem år – skulle snarest muligt udvises af landet, hvis de var blottet for subsistensmidler (§ 2). Den, der ikke havde haft arbejde i seks uger, skulle altid udvises, med mindre han

53. At mændene fortrinsvis blev bortfæstet til landet fremgår af den kendsgerning, at der i 1892 alt i alt blev bortfæstet 6.859 mænd, og af disse blev de 6.125 bortfæstet til landet. At kvinderne i vid udstrækning bortfæstedes til København sandsynliggøres af, at Dansk Kvindesamfunds fæstekontor mellem 1.11. 1889 og 3.10. 1890 bortfæstede i alt 62 svenske piger, af hvilke de 50 fik plads i København og 12 udenfor. (Papirer vedrørende Dansk Kvindesamfunds fæstekontor for kvinder. S.A.).

54. Se bl.a. J. Johansson i Långasjö krönika 1969, s. 45.

55. LUF 12145.

56. Årsberetning angående sundhedsvæsen i København 1879–81. Dagny 1893, s. 118.

57. Tabelværk til Københavns Statistik nr. 10, s. 41.

kunne godtgøre, hvorledes han i denne tid havde ernæret sig (§ 7). Indvandrere, der ikke havde haft stadigt ophold her i landet i to år, kunne udvises, »når hans forhold dertil giver anledning« (§ 13), hvormed der sigtes til løsgættighed og kriminalitet. Den tidligere omtalte Gertrud Adelborg skrev i 1890 om de svenske piger: »Får de et barn, bliver det sat i pleje. Får de to børn, slår pengene ikke til, og så vender de hjem eller hjemsendes af politiet, som, så snart nogen beder om hjælp, straks sender dem tilbage til hjemlandet«. ⁵⁸ Kun et fåtal blev hjemsendt efter aftale med de svenske myndigheder, de fleste førtes med pas til den nærmeste svenske havn. ⁵⁹

Det var ikke få, der blev returneret til Sverige. Alene til Malmøhus len tilbagesendtes i årene 1881–85 974 og i 1886–90 1.334 personer. I de to femårsperioder betalte lensstyrelsen i Malmøhus len henholdsvis 8.970 og 9.770 kr. til tilbagevendte, nødlidende svenske undersåtter, hvoraf flertallet kom fra Danmark. ⁶⁰ Femårs-beretningerne i Sveriges sydlige len er fyldt med beklagelser over de udvandrede lod og navnlig over hjemsendelserne. I beretningen for Kronobergs len 1876–80 hedder det således, at i denne femårsperiode udvandrede 1.272 kvinder, hvoraf kun 455 var kommet tilbage, og af disse var ikke mindre end 56 straks faldet fattigvæsenet til byrde samt 142, som enten var »sindssyge, frugtsommelige, fulgt af uægte børn, dømt for groft tyveri eller berøgtede for usædeligt levned«. ⁶¹ De arme fattige kom undertiden i klemme mellem de respektive landes myndigheder. Således blev Anna Katarina Svensson den 30. maj 1887 sendt tilbage til Malmø sammen med sit barn, men returnerede til København dagen efter og anførte, at hun havde fået penge af de svenske myndigheder til rejsen. Herefter måtte det københavnske

fattigvæsen underholde hende og hendes to børn – hun havde fået et barn yderligere – i hvert fald til 1892, hvor de svenske myndigheder erklærede sig villige til at modtage hende til forsørgelse, såfremt de modtog en erklæring om, at hun ikke havde erhvervet dansk statsborgerskab. ⁶² De kaotiske forhold, som rådede på dette område, og som undertiden førte til, at der ganske uanstændigt blev spillet ping-pong med de arme indvandrere, søgte man at få reguleret gennem en fælles dansk-svensk deklaration af 26. juli 1888. ⁶³ Man enedes her bl.a. om, at ingen hjemsendelse måtte finde sted, før de svenske myndigheder var blevet underrettet. Den i denne sammenhæng vigtigste bestemmelse var at finde i deklarationens artikel 5, hvor det hed, at ingen af landene var forpligtet til at modtage tidligere undersåtter, såfremt de i 12 år havde haft hjemsted på fri fod i nabolandet.

Nu var forholdet som nævnt dette, at svenskere, der havde opholdt sig her i landet i en og samme kommune i fem år, dermed fik forsørgelsesret her. Den danske regering lod imidlertid hånt om denne regel og benyttede sig af deklarationens ordlyd til at skaffe sig af med en række svenskere, der havde erhvervet forsørgelsesret. Den danske gesandt i Stockholm indberettede den 28.8. 1889 til det danske udenrigsministerium, at Sverige aldrig ville være gået med til den ny overenskomst, hvis det havde stået dem klart, at de skulle modtage trængende undersåtter både i henhold til den ny overenskomst og i følge en almindelig forpligtelse, som ikke en gang indskrænkedes ved fem års ophold i kommunen. »At dette femårs ophold ikke tidligere gav svenske undersåtter et krav på forsørgelse i Danmark er en vist nok første gang fremsat påstand i diskussionen med Sverige«. Og han tilføjer, at vi altid tidligere har gjort disse fem

58. Dagny 1890, s. 44.

59. E. Beckman: I tjenst hos främlingar 1885, s. 104 f.

60. Emigrationsutredningen, bilaga XX, s. 79.

61. KB:s femårsberättelse (LA. Lund).

62. Skrivelse fra den svenske gesandt i København 15.3. 1892, do fra det danske indenrigsministerium til udenrigsministeriet 7.3. 1891, do fra den danske gesandt i Stockholm til det danske udenrigsministerium 12.3. 1892. Udenrigsministeriet B. Journalsag nr. 1227 (RA).

63. Danmarks Traktater efter 1814.

år til kriterium, og offentligt er det blevet doceret som dansk statsret.⁶⁴

Der indtrådte en krise mellem de to regeringer, som yderligere blev skærpet ved, at to skomagere i slutningen af 1888 på et meget svagt grundlag var blevet sendt hjem til Sverige. En forespørgsel om sagen i det danske folketing blev afvist, hvorimod den under behandlingen i den svenske rigsdag sluttede med en skarp resolution.⁶⁵

I følge en skrivelse fra indenrigsministeriet var der optræk til »en meget farlig konflikt og en yderst betænkelig spænding mellem regeringerne og befolkningerne«. ⁶⁶ Den danske regering blæste retræten. I september 1889 meddelte den danske gesandt i Stockholm, at den danske regering ville frafalde sin opfattelse, at Sverige skulle modtage svenske undersåtter, som havde forsørgelsesret i en dansk kommune.⁶⁷ Kampen om de fattige – eller rettere kampen om at blive fri for de fattige – stilnede herefter af.

Unigheden mellem de to lande om forsørgelsesretten og udvisningerne førte til, at den danske regering i fattigloven af 9. april 1891 fastslog, at fattighjælp herefter alene var betinget af indfødsret (§ 23). Det var derfor naturligt, at de genoptagne svensk-danske forhandlinger koncentreredes om at skabe ensartede regler for indfødsrettens erhvervelse i de nordiske lande.⁶⁸ Resultatet blev to næsten enslydende love om indfødsrettens erhvervelse og fortabelse i henholdsvis Danmark og Sverige. Den svenske lov trådte i kraft 1. oktober 1894, den danske 19. marts 1898.

Statsborgerskab og assimilation

Den ovenfor anførte lov om dansk indfødsret fik betydning for tusindvis af svenskere. Ind-

fødsret eller statsborgerskab kunne ifølge grundloven af 1849 principielt kun erhverves af udlændinge gennem naturalisation, d.v.s. gennem en speciel lov. Og indfødsretten tildedes indtil loven af 1898 kun individuelt og omfattede ikke familien, hverken kone eller børn. Den danske administration var før 1880ernes midte overordentlig tilbageholdende, når det drejede sig om at give udlændinge, herunder svenskere, dansk statsborgerskab. Mellem 1850 og 1885 fik kun 220 svenskere dansk indfødsret, og dette beskedne antal omfattede vel at mærke Danmark som helhed. Kun en brøkdel af de 220 svenskere var bosat i København.⁶⁹

Baggrunden for den restriktive praksis var frygten for, at udlændinge med dansk statsborgerskab skulle falde det kommunale fattigvæsen til byrde. Et karakteristisk udtryk for denne frygt findes i en betænkning afgivet af et landstingsudvalg i december 1873. I spørgsmålet om, hvor længe en udlænding burde have opholdt sig her i landet, før eventuel tildeling af indfødsret kunne blive aktuel, anførte udvalget, at da der mellem dem, der søgte dansk indfødsret altid fandtes et temmelig stort antal svenske tjenestefolk, »ved hvilke ofte spørgsmålet om forsørgelsesret står bagved, er det utvivlsomt bedst at sætte en fast og ikke for lav tidsgrænse.⁷⁰ Grænsen synes i øvrigt at have været 5 år for nordmænd, 10 for svenskere og 15 år for tyskere.⁷¹

Imidlertid blev den restriktive praksis med hensyn til tildeling af statsborgerskab stærkt lempet efter 1880ernes midte. Som nævnt fik 220 svenskere tildelt indfødsret mellem 1850 og 1885, men i det følgende femår – altså tiden 1886–1890 – var der tale om 294, altså betydeligt flere end i det foregående kvarte århundrede. Denne mere liberale praksis blev

64. Udenrigsministeriet B. Journal nr. 1227.

65. Koncept til justitsministeriet 14.2. 1889. Social-Demokraten 1.1., 3.1., 4.1., 11.1., 13.1., 29.1., 8.2., 14.2., 15.2., 16.2. 1889.

66. Skrivelse til udenrigsministeriet 26.7. 1889.

67. Det svenske udenrigsministerium til den danske gesandt i Stockholm 11.9. 1889.

68. Rigsdagstidende 1896/97 A, sp. 2459 f.

69. Alfabetisk register over personer, der i årene 1850 til 1915 ved lov har erhvervet dansk indfødsret. 1916 s. 312 ff.

70. Rigsdagstidende 1873/74 B, sp. 1 ff.

71. Sammededs C, sp. 88 f.

yderligere udvidet i de følgende år. Mellem 1891 og 1914 fik hele 5.700 svenskfødte dansk indfødsret.⁷² Som nævnt fik indfødsretloven betydning for tusindvis af svenskere, frem for alt de mange svenske kvinder i København, der indgik ægteskab med danskere. Loven fastslog nemlig, at udenlandske kvinder, der giftede sig med danske mænd, herefter fik dansk indfødsret, og det samme gjaldt de i ægteskabet fødte børn. Blandede ægteskaber forekom hyppigt, og det er karakteristisk, at de i så henseende var en normal foreteelse allerede i 1870'erne, hvor den store masseindvandring netop var begyndt. Det belyses af følgende oversigt for 1870 og 1875, der som grundlag har mandtalslisterne i København.

Svenske indvandreres civilstand i København 1870 og 1875

	1870	1875
Mænd i alt	2.146	2.980
heraf svensk gift	337	621
heraf dansk gift	422	652
Kvinder i alt	2.022	2.976
heraf svensk gift	337	621
heraf dansk gift	422	634

Giftermålsfrekvensen var stort set den samme for både mænd og kvinder, hvilket ikke kan undre, da begge parter i overvejende grad talte unge mennesker. Mere bemærkelsesværdigt er, at såvel de svenske kvinder som de svenske mænd foretrak en dansk partner fremfor en svensk.

De hyppige svensk/danske giftermål står som et vidnesbyrd om, at de modsætninger mellem danske og svenske arbejdere, som er omtalt ovenfor, ikke stak særlig dybt. Danske arbejderes animositet mod svenske arbejdere var nok i særdeleshed rettet mod strejkebryderne og sæsonarbejderne, i mindre grad mod de svenskere, der mere permanent slog sig ned i hovedstaden.

De hyppige giftermål mellem danskere og svenskere tyder på, at svenskerne i København hurtigt blev assimileret. I samme retning peger de mange ansøgninger om at erhverve dansk indfødsret, som de ovenfor anførte tal giver udtryk for. Ved folketællingen i 1911 fandtes der i København og på Frederiksberg ca. 5.500 svenskfødte personer af mandkøn. Så vidt man kan skønne, havde mindst en trediedel da søgt og fået dansk indfødsret, og rundt regnet halvdelen af disse var gift med danskfødte kvinder.⁷³

72. Se note 69, s. 345 ff. I perioden 1850/1914 havde 2.305 svenske mænd, bosat i København og på Frederiksberg, fået dansk statsborgerskab. Af disse var 1.117 gift med danske kvinder.